

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»

رشته: تاریخ

گرایش: ایران اسلامی

عنوان:

اوضاع سیاسی اجتماعی تهران در دوره‌ی استبداد صغیر

استاد راهنما:

دکتر شهاب شهیدانی

استاد مشاور:

دکتر مهدی صلاح

نگارش:

بتول نوری

آبانماه ۹۲

تقدیم به:

آنانکه ناتوان شدند که ما به توانایی برسیم...

موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم...

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...

و پدر و مادر،

که در طول این مدت زحمات زیادی را متحمل شدند.

سپاسگزاری:

برخود لازم می دانم از کلیه اساتید محترمی که اینجانب را در تدوین این رساله یاری نموده اند تشکر و قدر دانی نمایم علی الخصوص جناب دکتر شهاب شهیدانی، استاد گرانقدر راهنما و همچنین استاد معظم مشاور دکتر مهدی صلاح، که روشنگر راه نگارش این پژوهش بودند و ساعتهای ایشان نه در قالب وظیفه استاد شاگردی بود بلکه لطف بی دریغ آنها فقط در روابط ظریف "انسانی" می گنجد چراکه آن اندیشمندان برای شاگردانشان "معلمی" می کنند .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده .....
	فصل اول: مقدمه و طرح کلیات تحقیق
۴	مقدمه .....
۵	۱-۱ بیان مسأله .....
۷	۲-۱ تعریف مفاهیم تحقیق .....
۷	۳-۱ سوالات تحقیق .....
۷	۴-۱ فرضیات تحقیق .....
۸	۵-۱ پیشینه موضوع و سوابق مربوط .....
۹	۶-۱ روش تحقیق و روش تجزیه و داده ها و اطلاعات .....
۹	۷-۱ روش و ابزار گرد آوری اطلاعات .....
۹	۸-۱ سازماندهی پیشنهادی تحقیق .....
۱۱	۹-۱ بررسی و نقد منابع تحقیق .....
	فصل دوم: زمینه‌های پیدایش نهضت مشروطه
۱۷	۱-۲ مفهوم و معنای اصطلاحی مشروطه .....
۱۸	۲-۲ زمینه ها و عوامل داخلی انقلاب مشروطیت: .....
۱۸	۲-۲-۱ استبداد: .....
۲۰	۲-۲-۲ روحانیون و روشنفکران: .....
۲۳	۳-۲-۲ مدارس، مطبوعات و انجمنها: .....
۲۵	۴-۲-۲ بازرگانان و مشروطیت: .....

- ۳-۲ زمینه ها و عوامل خارجی انقلاب مشروطیت: ۳۰
- ۱-۳-۲ استعمار ۳۰
- ۲-۳-۲ شکست روسیه از ژاپن (انقلاب ۱۹۰۵) ۳۲
- ۳-۳-۲ استقراض خارجی: ۳۴
- ۴-۳-۲ سلطه بلژیکی ها بر گمرکات کشور: ۳۵
- ۵-۳-۲ آغاز انقلاب: ۳۶
- ۶-۳-۲ مهاجرت صغری: (۱۳۲۳ هـ) ۳۷
- ۷-۳-۲ مهاجرت کبری (۱۳۲۴) ۳۸

فصل سوم: به توپ بستن مجلس

- ۱-۳ نگاهی به فعالیت های سیاسی محمد علی میرزا تا قبل از سلطنت: ۴۱
- ۲-۳ روابط روسها و محمدعلی شاه: ۴۲
- ۳-۳ تاجگذاری و بی توجهی به نمایندگان مجلس شواری ملی : ۴۴
- ۴-۳ محمدعلی شاه و شاهزادگان درباری: ۴۷
- ۵-۳ سوء قصد به جان محمدعلی شاه ۴۷
- ۶-۳ عزیمت به باغشاه ۴۹
- ۷-۳ بمباران مجلس شواری ملی و آغاز دوران استبداد صغیر: ۵۲
- ۸-۳ سرانجام مشروطه خواهان ۵۴
- ۹-۳ محمدعلی شاه و دولتهای مشروطه: ۵۶
- ۱۰-۳ میرزا علی اصغر خان امین السلطان و محمدعلی شاه : ۵۸
- ۱۱-۳ ناکامی کابینه اول مشیر السلطنه و انتصاب ناصرالملک به صدرات اعظمی ۶۰
- ۱۲-۳ کابینه نظام السلطنه مافی: ۶۱

۱۳-۳ انتصاب مجدد مشیرالسلطنه به صدراعظمی در آستانه بمباران مجلس شورای ملی ۶۲

فصل چهارم: اوضاع سیاسی تهران در استبداد صغیر

۱-۴ تاریخ تهران ۶۴

۲-۴ اعلام حکومت نظامی ۶۸

۳-۴ محمدعلی شاه و تجدید اساس مشروطیت در دوران استبداد ۶۹

۴-۴ کشمکش محمدعلی شاه با سفارت انگلستان ۷۱

۵-۴ فشار روس و انگلیس به محمدعلی شاه برای افتتاح مجدد مجلس: ۷۵

فصل پنجم: اوضاع اجتماعی تهران در دوره استبداد صغیر

۱-۵ انجمن ها پیش از صدور فرمان مشروطه ۷۹

۱-۱-۵ جامع آدمیت: ۸۰

۲-۱-۵ انجمن ملی: ۸۱

۳-۱-۵ انجمن مخفی: ۸۲

۴-۱-۵ انجمن طلاب: ۸۳

۲-۵ انجمن ها پس از صدور فرمان مشروطه: ۸۳

۱-۲-۵ پیدایش انجمن های ملی: ۸۳

۲-۲-۵ انجمن های فعال در دوره استبداد صغیر: ۸۵

۳-۵ مطبوعات در دوره محمدعلی شاه ۸۸

۴-۵ مطبوعات آزاد و تبعیدی ۹۵

۵-۵ تشکیل مجلس شورای کبرای مملکتی: ۱۰۱

۶-۵ تحرک مردم بعد از اعلان مجلس دارالشوری دولتی ۱۰۳

۷-۵ تحصن ملیون در سفارت عثمانی و حرم عبدالعظیم ۱۰۴

- ۸-۵ فعالیت زنان تهران در دوره استبداد صغیر ۱۰۶
- ۹-۵ نقش علما و روحانیت در دوره استبداد صغیر: ۱۱۱
- ۱۰-۵ ترور شیخ فضل ا...نوری ۱۱۷
- ۱۱-۵ نقش شاعران تهران در دوره استبداد صغیر : ۱۱۸
- ۱۲-۵ شبنامهها ۱۲۰
- ۱۳-۵ شبنامه ها و مطبوعات تبعیدی در دوران استبداد صغیر ۱۲۲
- ۱۴-۵ تلاش تجار در استقرار مشروطیت ۱۲۴
- ۱۵-۵ روس و انگلیس و بحرانهای مالی حکومت محمدعلیشاه در دوران استبداد صغیر ۱۲۹

فصل ششم: فتح تهران

- ۱-۶ قیام تبریز ۱۴۶
- ۲-۶ حرکت گیلانها به سمت تهران: ۱۵۰
- ۳-۶ حرکت بختیاری ها به سمت تهران ۱۵۴
- ۴-۶ اوضاع تهران و تلاش شاه برای حفظ قدرت مقارن با حرکت فاتحان تهران ۱۵۹
- ۵-۶ فتح تهران ۱۶۱
- ۶-۶ خلع محمدعلی شاه ۱۶۴
- ۷-۶ تشکیل مجلس عالی ۱۶۵
- ۸-۶ نتیجه گیری ۱۶۸
- فهرست منابع و ماخذ ۱۷۰
- الف: منابع تاریخی ۱۷۰
- ب، مقالات: ۱۸۱
- پ، اسناد: ۱۸۲

ت، روزنامه ها: ۱۸۲

چکیده:

انقلاب مشروطیت فصل مهمی در تاریخ تحولات سیاسی - اجتماعی ایران به شمار می رود طی این دوره بسیاری از مفاهیم و باورهای سنتی که سالیان دراز در عرصه سیاست و اجتماع ایرانی حاکمیت داشت جای خود را به مفاهیم نوینی چون آزادی، مشروطه، قانون و مجلس داد. انقلاب مشروطیت تبلور جریان اصلاح طلبی بود که از دوره فتحعلی شاه قاجار آغاز، در دوره ناصرالدین شاه عمق و شتاب یافت و سرانجام در دوره مظفرالدین شاه به سال ۱۳۲۴ ه.ق/۱۹۰۶م به بارنشست. افراد و گروههای مختلف، رویکرد متفاوتی به این فرایند داشتند. محمد علی شاه به عنوان ولیعهد قبل از مشروطه و اولین پادشاه مشروطه در ایران از جایگاه ویژه ای در تحولات این عصر برخوردار است. اگر چه وی دوره ولیعهدی خود را در دارالسلطنه تبریز یعنی یکی از مهمترین مراکز آزادیخواهی ایران سپری کرد اما با جانشینی بجای مظفرالدین شاه در تهران حضور یافت. محمدعلی شاه پس از صدور فرمان مشروطه نقش های متفاوتی در برابر نظام جدید ایفا نمود، ابتدا از مشروطیت حمایت کرد و خود اجازه صدور فرمان مشروطه را از پدرش، مظفرالدین شاه گرفت اما چندی بعد به علل و دلایلی مختلف به مخالفت با مجلس و نظام نوین اقدام کرد که در نهایت مخالفت های وی به دشمنی و انهدام مجلس انجامید. محمدعلی شاه با به توپ بستن مجلس استبداد را به ایران و تهران بازگرداند که در این راه روسها وی را یاری بسیار دادند. هر چند توانست تعدادی از آزادیخواهان را کشته و بسیاری را تبعید نماید و نیز با اعلام مجلس صوری قصد فریب مردم را داشت اما مردم تهران زیر بار نرفته و به مبارزه با محمد علی شاه ادامه دادند. مردم تهران با اقداماتی از قبیل: بستن مغازه ها و دکاکین، پخش شبنامه ها که در روشن کردن افکار عمومی بسیار حائز اهمیت بود به مبارزه با استبداد ادامه دادند. تعدادی از مردم تهران نیز با بست نشینی در صحن حضرت عبدالعظیم (ع) و پناه بردن به بعضی از سفارتخانه ها اعتراض خود را نسبت به حکومت محمدعلی شاه نشان دادند. طبقات مختلف اجتماعی تهران از جمله روحانیون، بازرگانان و حتی شاعران و نویسندگان تهران در خاتمه دادن به عصر استبداد

صغیر تلاش های مجدانه ای نمودند که در نهایت با کمک و همراهی سایر مردم، آزادیخواهان بر محمدعلی شاه و دولت مستبدش پیروز گشتند و بار دیگر آزادی را به ایران بازگردانده و محمد علی شاه را از کشور اخراج نمودند.

کلید واژه: استبداد صغیر، انقلاب مشروطه، مجلس، تهران، محمد علی شاه، انجمن

فصل اول :

مقدمه و طرح کلیات تحقیق

مقدمه :

انقلاب مشروطیت که در جمادی الثانی ۱۳۲۴ ق ، برابر ۵ اوت ۱۹۰۶ م به پیروزی رسید، از مهمترین رخدادهای سیاسی اجتماعی ایران در عصر معاصر به شمار می رود. با پیروزی انقلاب مشروطیت و به رغم تمام مشکلات، تنگناها، ضعف ها و اختلافات موجود، نظم سیاسی نوینی در عرصه اجتماعی ایران پدیدار شد و روابط ملت با دولت و حکومت بر مبنای جدیدی استوار گردید. با این احوال روند حوادث و تحولات به دلایل عدیده سیاسی، اجتماعی و نیز مشکلات مبتلا به دول خارجی چنانکه انتظار می رفت مبنایی منطقی و درست پیدا نکرد و در شرایط دخالت های پایان ناپذیر دو کشور روس و انگلیس و اختلافات سیاسی و نظری و عمیق تر شدن شکاف میان رهبران و تئوری پردازان نهضت مشروطیت سرانجام بحران های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی قابل توجهی را به دنبال آورد. بدین ترتیب هنوز انقلاب مشروطیت عمری دو ساله نیافته بود که به دنبال بالا گرفتن اختلافات و مشکلات پیش آمده محمد علی شاه با کمک برخی از عوامل خارجی در ۲ تیر ۱۲۸۷ ش / ۲۳ جمادی الاول ۱۳۲۶ برابر با ۲۳ ژوئن ۱۹۰۸ مجلس شواری ملی را بمباران و با پراکنده ساختن بسیاری از رهبران و فعالان نهضت مشروطه بر عمر کوتاه نظام مشروطیت در ایران پایان داد و در واقع آغازگر دورانی موسوم به استبداد صغیر شد. این دوران بیش از سیزده ماه ادامه یافت و در موقعی که حکومت محمد علی شاه با بحران های متعدد سیاسی، اجتماعی، و اقتصادی روبرو بود و در همان حال دو کشور روسیه و انگلیس هم با شدت هرچه تمام تری در امور مختلف کشور دخالت می کردند، به تدریج زمینه های قیام دیگری بر علیه نظام استبدادی موجود در برخی شهرها و ایالات کشور به وجود آمد و در اوضاعی که مشروطه خواهان تبریز و آذربایجان ماهها در برابر حکومت محمد علی شاه و متجاوزین روسی مقاومت می کردند انقلابیون از سوی گیلان و اصفهان و مناطق غربی کشور به سوی تهران حرکت کرده و با هماهنگی های صورت گرفته نهایت در ۲۵ تیر ۱۲۸۸ / ۱۷ جمادی الثانی ۱۳۲۷ تهران را فتح کرده به عمر سلطنت محمد علی شاه پایان دادند. بدین ترتیب مشروطه دوم

متولد شد. تحولات سیاسی و اجتماعی شهر تهران بواسطه پایتخت ایران عصر قاجار از اهمیت وافری برخوردار بوده و لذا تحلیل و بررسی اوضاع تهران در ابعاد اجتماعی - سیاسی در عصر استبداد صغیر از اهمیت خاصی برخوردار است .

۱-۱ بیان مسأله

انقلاب مشروطیت مجموعه کوشش ها و رویدادهائی است که در دوره مظفرالدین شاه قاجار و سپس در دوره محمدعلی شاه قاجار برای تبدیل حکومت استبدادی به حکومت مشروطه انجام گرفت و منجر به تشکیل مجلس شواری ملی و تصویب اولین قانون اساسی ایران شد. مقدمات انقلاب مشروطیت ایران را باید از زمان جنگهای ایران و روس در دوره فتحعلی شاه، شکست ایران از روسیه، واگذاری بخش وسیعی در قلمرو های شمال غرب ایران و آزار ایرانیان در قفقاز، مهاجرت عده ی کثیری از ایرانیان به عثمانی و قفقاز، عدم توجه دربار به اوضاع سیاسی و اجتماعی، تمایلات وطن دوستی و آزادی خواهی مردم ایران و شکایات علما در تهران، قم، و کربلا و اوضاع نامساعد اجتماعی و سیاسی ایران جستجو کرد. از سوی دیگر استبداد و خودگامگی پادشاهان قاجار، تاسیس دارالفنون و آشنایی تدریجی ایرانیان با تغییرات و تحولات جهانی، نوشته های روشنفکرانی همچون حاج زین العابدین مراغه ای، عبدالرحیم طالبوف و میرزا فتحعلی آخوند زاده، سید جمال الدین اسدآبادی و دیگران و نیز عوامل خارجی از جمله رقابتهای روس و انگلیس از عوامل دیگر زمینه ساز انقلاب مشروطه در ایران بود. با کشته شدن ناصرالدین شاه و روی کار آمدن مظفرالدین شاه، تحت فشار مردم، شاه فرمان مشروطیت را در چهاردهم ۱۳۲۴ ه.ق امضاء کرد. شاه بیمار اندکی بعد از امضاء فرمان مشروطه درگذشت و محمدعلی شاه به سلطنت رسید وی با کمک دولت روس برای رویارویی با مشروطه خواهان در پی بهانه بود. و با کمک لیاخوف روسی در سال ۱۳۲۶ ه.ق مجلس را به توپ بست و بسیاری را کشت و تبعید کرد و لذا سلطنت طلبان بر تهران مسلط شدند. با به توپ بستن مجلس شواری ملی استبداد صغیر آغاز شد. استبداد صغیر به دوره یک ساله از تاریخ سیاسی ایران

اطلاق می شود که از ۲۲ جمادی الاول سال ۱۳۲۶ با به توپ بستن مجلس شوار ی ملی توسط محمدعلی شاه آغاز، و در ۲۷ جمادی الثانی سال ۱۳۲۷ ه.ق با فتح تهران توسط مشروطه خواهان پایان یافت. محمدعلی شاه که با به توپ بستن مجلس خانه امید ملت را ویران کرده بود با اعلام مجلس صوری از یک سو سعی در آرام کردن اوضاع و قصد فریب مردم در شهر تهران را داشت و از سوی دیگر با سیاست تهدید و ارباب مشروطه خواهان درصد بود که مشروطه خواهان را پراکنده و مانع از اجتماعات مخفی آنها شود. ولی آشنایی مردم با مشروطه و قانون انتخابات باعث شد که به این قبیل اقدامات و دستخطها که صادر می شد اطمینان نداشته و به مبارزه با محمدعلی شاه ادامه بدهند. بنابراین گروههای مختلفی از مردم از قبیل روحانیون، روشنفکران و بارزگانان که خواهان مشروطه بودند به مبارزه و اعتراض ادامه دادند. از نظر اوضاع اجتماعی، مردم تهران با اقداماتی از قبیل بستن مغازه ها و پخش شبنامه ها که در روشن کردن افکار عمومی نقش بسزایی داشت به مقابله با استبداد داخلی و استعمار روس و انگلیس پرداختند از سوی تعدادی از مردم تهران نیز با بست نشستن در صحن حرم عبدالعظیم (ع) و پناه بردن به بعضی سفارتخانه ها اعتراض خود را به محمدعلی شاه نشان دادند. تحولات سیاسی و اجتماعی شهر تهران بواسطه پایتخت بودن این شهر از اهمیت وافری برخوردار بوده، و لذا تحلیل و بررسی اوضاع تهران در ابعاد اجتماعی - سیاسی در عصر استبداد صغیر از اهمیت خاصی برخوردار است. اهمیت شهر تهران، کیفیت حیات شهری، شهر تهران و تحولات سیاسی و اجتماعی تهران در عصر استبداد صغیر را ضرورت مطالعه و پژوهش می بخشد. با وجود ارباب، تهدیدات و استبداد محمدعلی شاه و کمک های بی دریغ روسها تزاری در این خصوص آنچه در تهران گذشت نشان از آن داشت که استبداد دوره ای کوتاه است و لذا به حق آنرا استبداد صغیر گفته اند. سرانجام با حرکت مجاهدین شمال و مشروطه خواهان ایل بختیاری تهران فتح و نظام مشروطه در ایران مجدداً برقرار گردید.

۱-۲ تعریف مفاهیم تحقیق

۱) استبداد صغیر : به دوره یکساله ای از تاریخ سیاسی ایران اطلاق می شود که از ۲۲ جمادی الاول سال ۱۳۲۶ ه.ق با به توپ بستن مجلس شورای ملی توسط محمدعلی شاه آغاز و در جمادی الثانی ۱۳۲۷ ه.ق با فتح تهران توسط مشروطه خواهان پایان یافت .

۲) مشروطه : حکومتی که دارای مجلس و مقید به قانون باشد و نمایندگان ملت بر کارهای دولت نظارت داشته باشند را حکومت مشروطه می گویند . در این نظام تفکیک قوای سه گانه رعایت می شود ، شاه نقش تشریفاتی دارد و مشارکت مردم در امور سیاسی از طریق مجلس شورا بسیار پر رنگ است .

۱-۳ سوالات تحقیق : (شامل سوال اصلی و سوالات فرعی)

سوال اصلی : اوضاع سیاسی اجتماعی تهران در دوره استبداد صغیر چگونه بود ؟

سوالات فرعی :

۱- تاثیر نیروهای خارجی بویژه روسها در اوضاع سیاسی اجتماعی تهران در عصر استبداد صغیر

چگونه بود ؟

۲- عوامل خارجی و مرتجعین در شهر تهران چه نقشی داشتند ؟

۱-۴ فرضیات تحقیق : (فرضیه اصلی و فرضیات فرعی)

فرضیه اصلی :

حیات شهری شامل اوضاع اجتماعی ، اقتصادی ، فرهنگی تهران در عصر استبداد صغیر دچار رکود

ضعف و نقصان گردید و از این رو نوعی فترت اجتماعی و سیاسی در این دوره بر تهران حاکم شد .

فرضیه فرعی :

- (۱) دول استعماری (روس و انگلیس) با در نظر گرفتن تحولات عتبات سعی در هدایت جریان های سیاسی و اجتماعی تهران در راستای منافع خود داشتند .
- (۲) عوامل داخلی از جمله وابستگان روس و انگلیس و دربار سعی در کنترل اوضاع اجتماعی و در اختیار گرفتن حیات سیاسی شهر تهران در دوره استبداد صغیر را داشتند .

۱-۵- پیشینه موضوع و سوابق مربوط

اگرچه درباره مشروطه ایران مطالب و منابع بسیاری وجود دارد و حتی در باب استبداد صغیر هم کتب و مقالات چندی نوشته شده است که می توان به برخی از آنها اشاره نمود: از جمله کتاب های تاریخ مشروطیت اثر ملک زاده، تاریخ مشروطه و تاریخ هیجده ساله آذربایجان اثر احمد کسروی، تاریخ بیداری ایرانیان اثر ناظم اسلام کرمانی، مجموعه گزارشات آبی (گزارشات سفر ماموران انگلیسی در ایران) و کتاب های نارنجی (گزارشات ماموران روسیه تزاری در ایران) فتح تهران و کتاب های دولت های ایران از آغاز تا اولتیماتوم از عبدالحسین نوایی، انقلاب مشروطیت اثر ایوانف و برخی منابع دیگر از جمله: انقلاب مشروطیت از محمد اسماعیل رضوانی، تاریخ احزاب سیاسی اثر ملک الشعرا بهار، انقلاب مشروطیت از ژانت آفاری و کتاب های فریدون آدمیت در باب مشروطیت بویژه نهضت مشروطیت ایران به وقایع انقلاب مشروطه و استبداد صغیر در تهران توجه کرده اند. با این حال تاکنون به طور مستقل پژوهش علمی در این مقطع خاص و در ارتباط با تهران انجام نشده و تمام کتب ذکر شده به صورت کلی در این خصوص نگاشته اند. لذا بررسی و تحلیل در این دوره بسیار مهم و در ارتباط با پایتخت آن دوره از تاریخ ایران ضرورت و اهمیت می یابد .

۱-۶ روش تحقیق و روش تجزیه و داده ها و اطلاعات

روش تحقیق در این پژوهش، روش تحقیق تاریخی و مبتنی بر تاریخ تحلیلی است که با تکیه بر منابع و مواد تاریخی اعم از کتب و مقالات، خاطرات و گزارش های ماموران خارجی در ایران استوار خواهد بود. در این روش اطلاعات و منابع تاریخی متعدد جمع آوری و سپس به دقت مورد بررسی و نقد خواهند گرفت و سپس از آن ها استفاده ی لازم به عمل خواهد آمد .

۱-۷ روش و ابزار گرد آوری اطلاعات: (میدانی، کتابخانه ای، ...، و پرسشنامه، مصاحبه

، مشاهده، آزمون، فیش و...)

اساس این پژوهش بر مطالعات کتابخانه ای و اسناد استوار است. در این روند، کتابخانه های مهمی چون کتابخانه ی مرکزی دانشگاه تهران، کتابخانه ی ملی و مجلس، مرکز اسناد ملی و نیز روزنامه ها و خاطرات آن دوره مورد مطالعه و بررسی خواهد گرفت. ضمناً با استفاده از سایتها و پایگاه های اینترنتی مرتبط با موضوع برخی از منابع و اسناد جمع آوری خواهد شد.

۱-۸ سازماندهی پیشنهادی تحقیق :

این پژوهش در شش فصل سازمان یافته است. در فصل اول سعی شده کلیاتی از شالوده ی اصلی تحقیق از قبیل طرح مسئله، سوالات اصلی و فرعی به همراه فرضیات آنها، همچنین به اهداف پژوهش و پیشینه تحقیق و نقدی بر منابع استفاده شده، ارائه گردیده است.

در فصل دوم به زمینه های پیدایش نهضت مشروطه و علل داخلی و خارجی نهضت مشروطه و عوامل تسریع کننده انقلاب مشروطیت پرداخته شده است.

در فصل سوم به بررسی و چگونگی به توپ بستن مجلس توسط محمد علی شاه پرداخته شده است، که در آن از همان ابتدا که محمد علی میرزا به سلطنت می رسد مخالفت های شاه با

مشروطیت را همراه و پشتیبانی دولت استعماری روس نشان می دهد و همچنین به رابطه شاه و مجلس اشاره می شود.

همچنین از بمباران مجلس صحبت شده ، و از کسانی که محمدعلی شاه آنان را دشمن خطرناک خود به حساب می آورد و نیز تعدادی از آزادیخواهانی که بدون هیچگونه دادگاهی به اعدام محکوم شدند و تنی چند از آزادیخواهانی که مجبور به تبعید و ترک کشور شدند از سایه سنگین استبداد که بر روی شهر تهران افتاده بود.

فصل چهارم به اوضاع سیاسی و احوال پایتخت مربوط می شود و برگرفته از تلاش و کوشش مردمی است که ظلم و ستم محمدعلی شاه را به چشم می بینند. در ابتدای فصل به فرمان شاه برای تجدید دوباره مجلس در برخورد مردم تهران با این عمل و همچنین محاصره سفارت انگلستان توسط قزاقها به منظور فشار آوردن به کسانی که در آنجا تحصن نموده بودند و نیز نحوه برخورد سفارت انگلیس با محمدعلی شاه که در نهایت مجبور به عذر خواهی می شود پرداخته است.

فصل پنجم به نقش اقشار مختلف مردم در این دوره و نیز به نقش وسایل ارتباط جمعی از قبیل روزنامه ها و شبنامه ها و همچنین انجمن ها اشاره شده است.

فصل ششم یعنی آخرین فصل پایان نامه راجع به فتح تهران می باشد که در ابتدا از قیام مردم تبریز و همچنین از به حرکت در آمدن بختیاری ها به رهبری علیقلی خان سردار اسعد بختیاری و به سمت پایتخت و نیز حرکت مجاهدین گیلانی به طرف پایتخت و متحد شدن آنها با بختیاری هاصحبت خواهیم نمود. و در ادامه از فتح تهران توسط آزادیخواهان و کنترل تهران و تشکیل کمیته ای که مسئولیت انجام تمام امور را تا تشکیل دولت مشروطه بر عهده داشته باشد مورد بررسی می گردد.

۹-۱ بررسی و نقد منابع تحقیق

یکی از ویژگیهای تاریخ معاصر ایران گستردگی و تنوع منابع و اخبار مربوط به آن است، این منابع که شامل متون تاریخی، خاطرات و اسناد و مدارک و روزنامه ها می شود کار محققان این دوره تاریخی را با پیچدگی ها و دشواریهای خاصی روبرو می کند تحقیق حاضر نیز از این ویژگی ها مستثنی نیست بررسی تقابل و تعامل محمدعلی شاه در قبال مشروطیت مستلزم آن بود که نسبت به مشخصات عصر مشروطه و رخدادهای آن آگاهی کامل کسب شود و به همین دلیل اکثر منابع که از جهات مختلف به تاریخ این دوره و اوضاع تهران پرداخته اند مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته از جمله کتب، روزنامه ها، اسناد و مقالات متعددی در تحقیق حاضر مورد توجه قرار گرفته و که به دید گاهها و ملاحظات مندرج در آنها در ارتباط با موضوع رساله اشاره شده است .

تاریخ بیداری ایرانیان :

اثر ناظم اسلام کرمانی از اساسی ترین منابع تاریخی مشروطه به شمار می رود ناظم اسلام از اعضای انجمن مخفی و از نزدیکان سید محمد طباطبائی مجتهد معروف بود وی در بطن رویدادهای تهران از آستانه مشروطیت بود و نوشته هایش، اساس مشاهدات مستقیم وی است . کتاب ناظم اسلام پنج جلد است که در قالب دو مجلد به کوشش سعیدی سیرجانی به چاپ رسیده است که در تحقیق زیر از آن به کرات استفاده شده است . کتاب از ماجرای تنباکو آغاز شده و تا پیروزی انقلاب مشروطه ادامه دارد در جلد سوم کتاب به زندگی ولیعهد در تبریز اشاراتی دارد همچنین مطالعه فعالیت های مشروطه خواهان در عصر استبداد صغیر در تهران نیز بدون مراجعه به جلد پنجم این مجموعه ناقص است .

واقعات اتفاقیه :

اثر مهدی شریف کاشانی از دیگر منابع مورد استفاده این پژوهش است. شیخ مهدی در زمره مشروطه خواهان و طرف مشورت با سید عبدالله بهبهانی بود این اثر مملو از اعلامیه ها، شبنامه ها و